

Ljudje se pogosto počutijo prikrajšane, a vsaka krivica ni diskriminacija

Ali je prav, da nekdo ne sme biti več kolesarski sodnik samo zato, ker je star 70 let? Ali je okuženost z virusom hiv razlog, da nekoga ne vzamemo v službo? Zakaj je jedilnik brez svinjine za muslimane dobrodošel ukrep, delodajalcu pa ni treba zagotoviti posebnega obroka za vegetarijance? To je le nekaj vprašanj, o katerih smo se pogovarjali z zagovornikom načela enakosti.

Objavljeno 26. oktober 2019 06.00

Posodobljeno 26. oktober 2019 06.00

Miha Lobnik je pred tremi leti prevzel vodenje samostojne institucije zagovornika načela enakosti. Foto Joze Suhadolnik

Barbara Hočevar

Zagovornik načela enakosti je slaba tri leta po tem, ko je začel delovati kot samostojni organ, vložil prvo tožbo zaradi diskriminacije.

Res je, prvič se pojavljamo v vlogi zagovornika na sodišču. S tem izpolnujemo še eno od nalog, predpisanih z zakonom o varstvu pred diskriminacijo. Na nas se je obrnil gospod, ki je bil vse življenje

navdušen športnik in je z veseljem opravljal delo kolesarskega sodnika. Samo zaradi starosti je, ko je dopolnil 70 let, izgubil možnosti sojenja na športnih tekmovanjih, ker je tako zapisano v statutu Društva kolesarskih sodnikov Slovenije. Primer smo obravnavali kot prijavo diskriminacije in pozvali društvo, naj pojasni, zakaj njihov statut izključuje ljudi samo zaradi starosti. V postopku smo ugotovili, da so se za to starostno mejo odločili, ker enako velja za mednarodne sodnike. Vendar v tem primeru ni šlo za mednarodno sojenje, poleg tega pravila mednarodne zveze niso nad slovenskimi zakoni in ustavo ter evropskimi direktivami, ki prepovedujejo diskriminacijo. Ugotovili smo, da gre dejansko za tipičen primer diskriminacije, saj gre izključno za administrativno odločitev. Društvo namreč ni uvedlo, denimo, preizkusa objektivnih psihofizičnih kriterijev, s katerimi bi pooblaščen osebe presojele sposobnosti v primeru pridobivanja ali obnavljanja licenc za kolesarske sodnike.

Društvu smo pojasnili, da gre pri njihovem početju za diskriminacijo zaradi osebne okoliščine starosti, in jih pozvali k spremembi statuta, saj starost sama po sebi ni odločilna za kakovost dela kolesarskih sodnikov. Našim predlogom niso sledili, obdržali so določbe v statutu, ta še naprej neenakopravno obravnava starejše od 70 let.

Pred tožbo smo zato, da bi dosegli enakopravno obravnavo, izčrpali vse možnosti. Pomembna je zaradi odprave konkretne diskriminacije in tudi zaradi širšega vpliva te teme. Društvo ni ocenjevalo zmožnosti opravljanja dela pritožnika, ampak je na človeka gledalo samo v luči njegove starosti. Obstajajo okoliščine, ko je dovoljeno izključevati samo na podlagi starosti, vendar morajo biti za to zelo natančno opredeljeni objektivni razlogi, ki so skladni z zakonom.

Ali se pogosto srečujete z diskriminacijo zaradi starosti?

Da, tudi starost se večkrat pojavlja kot okoliščina, zaradi katere se ljudje obračajo na zagovornika. Pričakujemo lahko, da bo v družbi, kjer se delež starejših povečuje, v prihodnje tudi več neenake obravnave tega dela populacije. Znano je, da je Slovenija po podatkih OZN v skupini desetih najhitreje starajočih se držav.

Tudi v raziskavi o doživljanju diskriminacije, ki smo jo opravili leta 2017, je na vprašanje, katera osebna značilnost je bila razlog za diskriminacijo, 19 odstotkov vprašanih izbralo starost. Starost je eden od nepotrebnih in neupravičenih razlogov izključevanja oseb iz različnih družbenih dejavnosti. Opažamo, da se pri starosti velikokrat ne upošteva dejanska zmožnost za opravljanje dela ali dejavnosti, ampak ljudem po določeni starosti omejijo sodelovanje. Takšna »uravnilovka« ni niti smiselna niti sprejemljiva, saj vemo, da so za sodelovanje ključne sposobnosti – te pa niso odvisne le od let.

Dobršen delež ljudi, ki so iskali pomoč pri vas, se je počutil diskriminirane glede zaposlovanja. Čemu to pripisujete – temu, da je to pomembno področje v življenju, ali dejanskemu večjemu številu neenakopravnih obravnav?

Mislim, da je za to več razlogov. Zaposlitev je bistveno eksistenčno vprašanje, zato se ljudje, ko je ogroženo njihovo preživetje, bolj neposredno odzovejo na šikaniranje in diskriminacijo. Hkrati so delovno aktivni bolj ozaveščeni, vedo, kakšna sredstva lahko uporabijo, sindikati so aktivni, deluje tudi inšpektorat za delo.

Opažamo pa tudi, da se ljudje lažje izpostavijo, če so diskriminirani zaradi osebnih okoliščin, kot so na primer spol, starost in invalidnost. Pri veroizpovedi ali spolni usmerjenosti pa gre za bolj občutljive osebne okoliščine, kar je razlog, da je za mnoge pretežko, da bi se v zvezi z njimi dodatno razkrivali.

Na nas se je, denimo, obrnila gospa, ki je imela z delodajalcem težave zaradi svoje veroizpovedi, a jo je

bilo preveč strah, da bi oddala prijavo. Prijavo sicer lahko vsak odda tudi anonimno, dejstvo pa je, da postopek težje speljemo, če ne moremo uporabiti navedb žrtve in prič. Kljub temu je tudi anonimna prijava pomembna, saj krivice sicer ostanejo neprepoznane, neizgovorjene, žrtve pa s svojo prikrajšanostjo same.

Med občutljive okoliščine zagotovo spada tudi zdravstveno stanje. V vašem poročilu je denimo zgodba posameznika, ki ga je novi delodajalec po razgovoru poslal že na zdravniški pregled, po tem, ko se je pokazalo, da ima hiv, pa je zdravnik tako zavlačeval z zdravstvenim poročilom, da je delodajalec razpis razveljavil.

Tudi pri zdravstvenem stanju so se bolj pripravljene izpostaviti ljudje, npr. invalidi, pri katerih je njihova osebna okoliščina navzven bolj vidna. Tako s tem, ko se izpostavijo, javnosti ne razkrijejo nič novega, ampak predvsem opozorijo na krivico, ki se jim zaradi nje dogaja. Tisti, pri katerih pa zdravstveno stanje ni vidno navzven, temveč gre za občutljive, še vedno stigmatizirane diagnoze, pa so še toliko bolj ranljivi. Kadar izpostavijo svojo krivico, morajo ob tem nujno javno izpostaviti tudi svoje zdravstveno stanje. Včasih je za posameznika to pretežno. Tako je bilo tudi v primeru, ki ga omenjate.

Ugotavljamo, da je hiv, s katerim ljudje živijo, pogosto razlog diskriminacije. V mariborskem zdravstvenem domu so na primer uporabljali prekomerne ukrepe, ki niso skladni s sodobnimi smernicami. Uporabljali so posebne rokavice za predajo zdravstvene izkaznice in kar na hodniku pred drugimi čakajočimi na glas razkrivali diagnozo posameznika. V tem smo prepoznali nepotrebno nadlegovanje, stigmatiziranje in žaljenje dostojanstva ljudi, ki živijo s hivom. To je nesprejemljivo, zlasti če se to zgodi v zdravstveni ustanovi.

Kakšne so vaše možnosti, ko žrtev noče v javnost?

Strokovni sodelavci zagovornika načela enakosti vedno svetujejo, informirajo in iščejo načine, kako lahko žrtve diskriminacije čim bolj podpremo. Ljudje se potem včasih odločijo za prijavo ali pa jim pomagamo oblikovati pritožbo zoper tistega, ki jih je diskriminiral.

Vloga zagovornika je, da ubesedi, kaj se dogaja nevidnim in ranljivim skupinam, ki svojih izkušenj z

diskriminacijo ne morejo izpostaviti javno. Dokler namreč na nevidne negativne pojave ne opozorimo, problem za družbo ne obstaja. Takrat tudi nihče ne načrtuje ukrepov, ki bi tak problem odpravili. Zato je pomembno, da imamo pri zagovorniku dovolj kapacitet, da se lahko drugi postavimo v vlogo posameznih diskriminiranih skupin in da spregovorimo v imenu teh ljudi.

Ali že lahko izvajate vse z zakonom določene naloge?

Naš cilj je, da sistematično pokrivamo vsa z zakonom določena področja. To je velik izziv za naprej, povezan z okrepitevijo ekipe. Še vedno nam primanjkuje predvsem strokovnjakov za zastopanje na sodiščih in specialistov za posamezne skupine. V ekipi nas je trenutno zaposlenih 21, ljudem pa bi lahko pomagali hitreje, če bi nas bilo več.

Vsi sodelavci so strokovnjaki s pravnega in družboslovnega področja, saj je razumevanje družbenih pojavov in podskupin ključno za uspešno delo organa. Oddelek svetovanja in zagovorništva mora biti ločen od oddelka, ki ugotavlja diskriminacijo. To sta dva popolnoma različna procesa. V prvem se ukvarjamo izključno z žrtvijo in njenim vidikom, pri drugem pa kot upravni organ vodimo upravni postopek, pri katerem ni prostora za pristransko mnenje odločevalca. Ob vsem tem pa so naše naloge tudi systemske. Z raziskovanjem in priporočili ministrstvu in državnemu zboru predlagamo vrsto ukrepov za sistematično zmanjševanje diskriminacije in povečevanje enakopravnosti.

Z ozaveščanjem lahko dosežemo tiste, ki prisluhnejo, lahko apeliramo, zelo težko pa reguliramo dejanske življenjske prakse. Zato je prav, da kot družba spodbujamo vrednote in zavedanje o tem, da ljudje sami ustvarjamo okolje, ki ne temelji na predsodkih in stereotipih.

Kako so resorji odzivni na vaše pripombe?

Zelo različno. Nekaj dobrih izkušenj že imamo, na primer z ministrstvom za šolstvo in ministrstvom za infrastrukturo. Pri prvem smo ugotovili diskriminacijo v okviru raziskovalnih projektov, podprtih z evropskimi sredstvi. Raziskovalkam, ki zanosijo med projektom, se status ne podaljša za čas, ko so na porodniškem dopustu. Ministrstvo za šolstvo je tvorno pristopilo k odpravi neenake obravnave nosečih raziskovalk. Začeli so iskati takšne rešitve v okviru razpisov za evropske vire, s katerimi ne bi več izključevali žensk oziroma negativno sankcionirali materinstva. Razumemo, da obstajajo pravila financiranja, vendar je naše temeljno sporočilo, da lahko vsa pravila ponovno premislimo z vidika diskriminacije.

Ta primer dobro pokaže, da je na sistemski ravni odpravljanje diskriminacije zelo zahteven proces – dostikrat je diskriminacija namreč tudi posledica iskanja najhitrejših, najenostavnejših ali najcenejših rešitev.

Naj omenim še primer dobrega sodelovanja, in to z ministrstvom za infrastrukturo v primeru diskriminacije študentov zaradi starosti. Pisala nam je študentka, ki zaradi življenjskih okoliščin ni začela študirati do 33. leta. Šele ko so vsi njeni trije otroci začeli hoditi v šolo, se je odločila za vpis na fakulteto. Takrat pa je ugotovila, da ji ne pripada subvencija za vozovnico za javni promet iz njenega kraja, ki je kar precej oddaljen iz Ljubljane. Vprašanje torej je, zakaj so študentje upravičeni do subvencije za prevoz samo do določenega leta.

Opozorili smo, da je status študenta in subvencije, ki so vezane nanj, ugodnost, ki mora biti dostopna vsem, ne glede na starost. Življenjska pot omenjene gospe je bila takšna, da se je najprej posvetila materinstvu, potem pa študiju. Ni prav, da bi ji bile samo zaradi drugačnega vrstnega reda pridobivanja

izobrazbe, kot je pri večini, kratene študentske pravice. Zato smo zelo veseli, da je zdaj v postopku zakon ministrstva za infrastrukturo, ki upošteva našete argumente in bo diskriminacijo odpravil.

Najem stanovanj je še eno področje, kjer, kot kaže, igrajo predsodki do osebnih okoliščin veliko vlogo. Ljudje, odkrito ali pa ne, nočejo oddati nepremičnin včasih ljudem z otroki, drugič tujcem, beguncem, temnopoltim ... Večina z argumentom, da lahko s svojo lastnino počnejo, kar hočejo. Ali se lahko posameznik, ki meni, da ne dobi stanovanja zaradi osebne okoliščine, obrne na vas in kaj lahko sploh storite v takih primerih?

Vedno se lahko vsak, ki misli, da doživlja diskriminacijo, obrne na nas. Včasih lahko pomagamo, vedno pa ne. Če posameznik, ki oddaja stanovanje, razlogov za diskriminacijo ne objavi v oglasu ali jih jasno ne navede pred pričami, mu to zelo težko dokažemo. Zato v takih primerih lahko uporabimo zakonsko pooblastilo le, če imamo dovolj dokazov za diskriminacijo. Žrtvam preostanejo predvsem tisti ponudniki stanovanj, ki nimajo predsodkov.

Kadar ljudje oddajajo svoje nepremičnine v najem, ne bi smeli oglaševati takih vsebin, ker s tem vnaprej izključujejo družine z majhnimi otroki oziroma druge skupine. Ponudnik storitev na trgu ne sme pogojevati, komu bo storitev prodal. Oglas, ki izključuje, je lahko dokaz, za to ga je mogoče sankcionirati. V praksi pa seveda velikokrat ljudje prikrijejo resnične razloge, zaradi katerih koga izključijo.

Z ozaveščanjem lahko dosežemo tiste, ki prisluhnejo, lahko apeliramo, zelo težko pa reguliramo dejanske življenjske prakse. Zato je prav, da kot družba spodbujamo vrednote in zavedanje o tem, da ljudje sami ustvarjamo okolje, ki ne temelji na predsodkih in stereotipih.

Pri pregledu vašega letnega poročila je vtis, da včasih kdo ne razloči med osebnimi okoliščinami, na katere posameznik nima vpliva, in tistimi, ki so stvar lastne izbire ali odločitve.

Razumljivo je, da ljudje zapletenih pravnih definicij ne poznajo. Zaradi tega so nejasnosti, kjer se dostikrat vsaka krivica razume kot diskriminacija. Ljudje se velikokrat počutijo prikrajšane ali izključene, vendar če vzrok za to ni prav v konkretni in z zakonom določeni osebni značilnosti, pravno gledano to ni diskriminacija. Prav tako tudi v primerih, ko nekoga zaznamuje osebna okoliščina, še ni samoumevno, da je krivica, ki se mu je zgodila, povezana prav z njo. Bistvena je torej vzročna povezava, med točno določeno osebno značilnostjo človeka (spol, starost, invalidnost ...) in konkretno neenakopravno obravnavo (npr. pravica do zdravstvene oskrbe).

Dobili ste prijavo zaradi šole, ki je muslimanom ponujala obroke brez svinjine, in ste pozdravili to potezo šole. Hkrati pa ste vegetarijancu razložili, da delodajalcu ni treba, da mu zagotavlja vegetarijanski obrok.

Zakon je jasen, veroizpoved je osebna okoliščina, vegetarijanstvo (življenjski slog ali izbira) pa ni. Ukvarjali smo z vrtcem, ki je po našem posredovanju eni od veroizpovedi prilagodil jedilnik, ker otroci ne jedo določene vrste mesa. Pozdravljamo dober odziv, kako se prilagoditi ljudem določene veroizpovedi brez škode za druge. Večina diskriminacije se lahko odpravi že z manjšimi popravki našega delovanja in praks. Gre za to, ali najdemo voljo in moč, da naredimo te manjše spremembe, ki nas kot večine ne prizadenejo, drugim pa veliko pomenijo.

Inštitucije in podjetja se različno odzivajo na pritožbe ljudi, da jim veroizpoved ne dovoljuje določene vrste hrane. Tiste, ki so se prilagodile, so ugotovile, da to niti ni bil tak problem, da pa se njihovi sodelavci bolje počutijo, ker so slišani, spoštovana pa je bila njihova veroizpoved.

Imamo pa primere, kjer se to zavrača na vsak način. Tam je delo treba še opraviti.

Zakon ne predvideva, da bi vegansko ali vegetarijansko opredelitev prepoznali kot osebno okoliščino. Seveda so ljudje, ki to jemljejo kot del svojega nazora, ampak jih čaka še dolga pot dokazovanja, da gre za cel niz vrednot, po katerih živijo in brez katerega si ne morejo predstavljati svoje identitete. Tudi druge skupine z osebnimi okoliščinami so prehodile dolgo pot, preden so bile prepoznane. Pri tem je igralo ključno vlogo dejstvo, da spol, starost, spolna usmerjenost itd. za posameznike niso izbira, ampak danost.

Vemo, da se je o diskriminaciji na podlagi spola začelo govoriti pred stoletjem, o rasizmu se več govori zadnjih 50 let, o homofobiji 30 let. Prej to niso bile samoumevne kategorije. V družbi je obstajal celo tihi konsenz, češ, »ker so drugačni, ne morejo imeti enakih pravic«. Gre za zavest družbe, da obstajajo nekatere specifične značilnosti ljudi, ki so tako pomemben del njihove identitete, da od njih ne gre terjati sprememb. V zadnjem času smo videli, da se je družba zmožna prilagoditi tako, da lahko zaobjame drugačnost, ki jo tvori. Gre za sprejemanje naravne raznolikosti življenja in življenjskih potekov.

Zakon ne predvideva, da bi vegansko ali vegetarijansko opredelitev prepoznali kot osebno okoliščino. Seveda so ljudje, ki to jemljejo kot del svojega nazora, ampak jih čaka še dolga pot dokazovanja, da gre za cel niz vrednot, po katerih živijo in brez katerega si ne morejo predstavljati svoje identitete.

Povezano z raznolikostjo življenja – na vas se je obrnil Zavod Živim, ki je oglaševal na ljubljanskih mestnih avtobusih (LPP), a so jim oglase umaknili. Kaj ste ugotovili?

Zavod Živim je na avtobusih objavil oglas, na sliki je bilo mogoče videti par moškega in ženske ter mamo z otrokom, zraven pa je bil napis, ki se je glasil nekako v smislu »Žaluješ? Si v stiski?« Posledica tega oglasa je bila burna razprava na twitterju, saj so Zavod Živim prepoznali kot organizacijo, ki se je med drugim zelo izpostavila pri vprašanju splava. Več ljudem se je zdelo nesprejemljivo, da zavod svoje storitve svetovanj oglašuje na mestnem avtobusu. Zato je LPP uveljavil člen pogodbe, v katerem je ocenil, da oglas zbuja nestrpnost, in ga predčasno umaknil.

Zavod Živim se je obrnil na nas. Pozvali smo LPP, da oglas vrne, ker nestrpnost, na katero so se sklicevali, ni izvirala iz oglasa, ampak se je začela stopnjevati v reakciji nanj. Izvir nestrpnosti ni v oglasu in promoviranju obstoja organizacij, ki imajo do trenutne ureditve urejanja prekinitve nosečnosti svoje mnenje, zato smo v omejevanju njihovega oglaševanja prepoznali diskriminacijo. LPP se je pritožil na upravno sodišče, kjer bomo ponovno soočili argumente.

Od ustanovitve organa opozarjate, da mora država preprečevanju diskriminacije nameniti več denarja.

Res je, v zadnjih treh letih se je stanje na tem področju izboljšalo. Slovenija je z zadnjim rebalansom postala država, ki se je zavedela, da če hoče doseči spremembe na tem področju, mora vanj tudi investirati. Za prihodnost nam ostaja še nekaj izzivov, delimo namreč usodo drugih porabnikov proračuna in zaradi nedovoljšnjih sredstev v letu 2020 in 2021 še ne bomo mogli izvesti vseh z zakonom predpisanih nalog. Trenutno nam manjka še sredstev za raziskave in ozaveščanje na področju diskriminacije in sovražnega govora. Dobro bi bilo, da bi bili v času predsedovanja ena tistih evropskih držav, ki je dosledno uresničila priporočila evropske komisije. Zagovornik pa bi imel ustrezne razmere, da bi lahko izvajal vse z zakonom predpisane naloge. Morali bi se zavedati, da se sredstva, ki jih država nameni za preprečevanje

diskriminacije, povrnejo. Z njimi preprečujemo veliko širšo družbeno škodo, ki jo sicer diskriminacija povzroča.